

Петър-Емил Митев

Евроинтеграцията: шансове и рискове

Встъпително слово

Уважаема г-жа Хаджийска,
Госпожи и господа,

През последния месец общественото внимание отново се фокусира върху проблема за съдбата на III и IV блок на АЕЦ “Козлодуй”. Нашата кръгла маса не може да заобиколи тази тема. Но и не се ограничава с нея. Споровете за съдбата на ядрените реактори се вписват в по-обща и по-важни теми: характера на европейския дебат в нашата страна, степента на неговата рационалност, нашето отношение към Европа и към самите себе си. Ние сме убедени, че поставянето на самия ядрен проблем в този по-общ контекст ще допринесе и за разсичането на възли, които изглежда не могат да бъдат разплетени. Най-важното е да се отговори на генералното изискване – да се рационализира нашият обществен живот, да се освобождава от бремето на илюзиите и психологическите комплекси, от изкушенията на медийните и политическите спекулации.

В началото на прехода Европа изглеждаше като химера, като далечна идеална цел, като нов вариант на “светлото бъдеще”. Това личеше от социологически проучвания. Коментираше се в периодичния печат:

“За нас Европа не е географско понятие, отдавна тя е символ на обетованата земя, абстрактната крайна цел на пътуването, ерзац на рай или (преведено в термините на една друга религия) – на комунизма.” (Емил Хърсев, 1999) “Така “Европа” се превръща в име на едно голямо социално очакване за проспериращо, динамично, свободно и справедливо общество. “Европа” е названието на новия социален идеал.” (Антоний Тодоров, 1998) “За българина Европа е мъглява утопия, която не дава никаква реална опорна точка, за която той може да се залови. Европа не е изход от кризата на ориентири, тя самата е израз на тази криза. Европа е цел без средства. Тя е безплътен ориентир, небесно светило. Пътят към Европа е лунна пътека.” (Румен Димитров, 1998)

Последните редове са писани само преди пет години. Заслужава да се цитират и защото правят осезаема динамиката на развитието. В 2003 година Европа не е вече “безплътен ориентир”, “небесно светило”. И пътят към Европа не изглежда вече като “лунна пътека”.

Новата дистанция, на която страната се намира от Европейския съюз, променя политическия език. През 1995/97 година заедно с колеги от Университета в Гилдфорд, Великобритания, направихме сравнително изследване на политическия език в двете страни. Характерно различие: в английския политически език имаше цяла серия от понятия, които диференцират отношението към европейската интеграция от положително до резервирано и отрицателно (anti-Brussels, anti-europeanism, anti-Europe card, europhile, eurosceptics, pro-european). По това време нюансите нямаха български еквиваленти в обръщение и тази разлика беше дискутирана на българо-британска конференция. Сега “евроскептицизъм” вече имаме. А “еврофилия”?

С началото на преговорния процес за членство на България в ЕС, и още повече при неговото финализиране през последните две години, европейската перспектива изпъква като реалност, която не е безпроблемна. Става ясно, че присъединяването към Европа не е пътуване към Едем, а процес, в който се съпоставят, сблъскват и съгласуват различни интереси. Претеглят се приоритети, оптимизират се решения. Сам по себе си този процес е положителен. Пътят, който трябва да се измине до Европейския съюз, не е само политически и икономически. Той е също и психологически. Има не само външнополитически, но и вътрешни – политически и културни, аспекти. Проблемите, свързани с европейската интеграция, могат лесно да се деформират в контекста на националните психологически комплекси и тази уязвимост на народопсихологията да бъде експлоатирана медийно и политически. Наблюдаваме интересна мутация на евроутопии в евроскептицизъм. От възприемането на Европа като социален идеал без междинни стъпала виждаме, че се стига до схващането ѝ като източник на опасности за националните интереси. Мутацията изглежда странна, макар че не е трудно да се намерят аналогии и в частния живот. Впечатлението за необичайност се разсейва, ако се вгледаме по-внимателно в езика, с който се описва Европа, съответно ЕС – в положителния и в отрицателния спектър.

През 90-те години средствата за масова информация изграждаха образ на Европа чрез интензивно словесно портретиране, словесен антропоморфизъм: “Европа вижда”, “Европа гледа”, “Европа иска”, “Европа мрази”, “Европа недоволства”, “Европа се съмнява”, “Европа смръщи нос”, “Европа чувства”, “Европа приплака”, “Европа размаха пръст” и т.н. Европа е одухотворена и персонифицирана до степен, при която има собствени сетива. Заслужава да си припомним недалечното минало, когато чрез политическия език си пробиваше път своеобразна партийна мистика: “Партията вижда”, “Партията знае”, “Партията си дава сметка”, “Партията решително пресича” и т.н. Разбира се, на партийното око би могло да се придаде технически смисъл, съответен на добре известната от времето на персийския деспот Дарий практика. В случая обаче става дума за нещо друго. Партията има атрибутите на Бог: тя е всевиждаща, всезнаеща и всеможеща.

В изграждания образ на Европа се вплетоха, макар и редуцирани, подобни черти на свръхсубектност: “Европа следи”; “Европа изисква”, “Европа ни смъкна цената”, “Европа ни третира”, “Европа ни поставя условия”, “Европа ни отхвърля”, “Европа ни осиновява”, “Европа ни кастри”, “Европа ни налага”, “Европа ни натиска” и т.н. При тази свръхсубектност Европа е или майка, която ни осиновява, или мащеха, която ни отхвърля. Тъкмо тази опростена полярност на образите не позволява да се възприеме рационално процеса на интеграция. В контекста на имиджите рационалните мотиви на страните от ЕС се тълкуват като чувства. Европа или ни обича и ще ни приеме такива каквито сме, или ни мрази и ни притиска да се откажем от себе си.

В контекста на тази игра на образи става възможно да се правят такива обобщения: “Без АЕЦ “Козлодуй” през 2007 г. България със свещ ще я търсят на картата на Евросъюза.” (В. “Труд”, 30.11.2003) Проблемът за III и IV блок е обобщен до проблем за АЕЦ “Козлодуй”, въпреки огромната разлика в мощността на малките и големите блокове. А АЕЦ на свой ред е генерализиран до съдбата на България. Без него България ще бъде изчезваща, имагинерна величина. Приносът към националната митология е несъмнен. На читателя изобщо не се казва, че въпросът фактически се свежда до закриването на два блока или през 2006, или през 2008/2010 година. Той е изваден извън времеви контекст. Въпросът е изведен вън от европейския контекст. Нашата публика не е достатъчно информирана за това, че най-голямата европейска страна – Германия – взе решение за затварянето на всички свои ядрени реактори, независимо от тяхната безопасност, и вече пристъпи към изпълнението на този закон. Най-малкото подобен факт би трябвало да даде представа за популярната в Европа мотивация, която опровергава подозрението, че нас просто искат да ни смачкат. Българската общественост няма ясна представа за генезиса на проблема, за разликата между блокове, които имат предпазни кожуси, и които нямат такива. Българската публика не е информирана за екологичните проблеми, свързани с ядрените отпадъци. Дълбочинни интервюта, които бяха проведени от нашия институт, показаха нещо много съществено. Хора, които категорично настояват да се запазят III и IV блок на АЕЦ, заемат свършено друга позиция, когато разбират, че ядрените отпадъци, съгласно международна конвенция, по която ние сме страна, трябва да бъдат съхранявани на територията на България. А между другото тези хранилища трябва да бъдат някъде и заслужава да чуем и мнението на хората от съответните общини. Въпросът е изведен и вън от икономическия контекст на реалната перспектива за цените на електроенергията след приемането на България в ЕС. И може би най-важното, липсва ценностният аспект, реалните измерения на значението, което имат европейската перспектива и две- до четиригодишното експлоатиране на двата малки блока.

Свърхсубектността, която се приписва на Европа, е удобна площадка за политически филипки: ако Европа е свърхсубектна и се разпорежда със съдбините ни, то ясно е, че правителството е безсубектно. Зад тази логика обаче прозират и по-дълбоките измерения на националния песимистичен комплекс. Склонността да подозираме, че правителството не защитава нашите интереси, а просто се поддава на западните внушения, засяга най-дълбоко принизеното национално самочувствие, усещането за собствена безсубектност.

Склонността към негативизъм и песимизъм не е измислена. Тя е огромен социално-психологически факт. Под ръководството на проф. Павел Александров на няколко пъти бяха осъществени психологически тестове на тема “Европа: асоциативни реакции и ориентации”. Интересни портрети на нашите балкански съседи и на бъдещите ни европейски съграждани се очертават от асоциациите. Но може би най-интересното е Аз-образът на българина. Оказва се силно натоварен с афективно-отрицателни реакции; те са два пъти повече от афективно-положителните. На думата-стимул “българин” отговорите са най-често “нещастник”, “бедняк”, (снижодителни варианти – “Марко Тотев”, “страдалец”). В центъра на втората група е “Бай Ганьо”, “хитрец”, “хигряга”, “пресметлив”, “мошеници”. Трета група асоциации са “хамелеон”, “нагаждач”, “слагач”, “предател”, “дупедавец”, “педдал”. Дори това не е най-отрицателното. Има и отговори като “не става”. Дума-стимул: “българин”. Асоциативен отговор: “не става”. Не само на европейската сцена, но и между балканските ни съседи липсват персонажи, предизвикващи толкова отрицателни нагласи. Много отрицателни асоциации предизвиква образът на румънеца, но преобладават безо-

бидно-пренебрежителното “мамалигар” и етническото “циганин”. Отрицателно натоварен е и образът на турчина, но забележете колко повърхностни са доминиращите асоциации: “фес”, “чалма”, “потури”, “шалвари”, “фередже” или исторически ориентирани “робство”, “иго”, “ятаган”.

Европейският национализъм е насочен навън, той е шовинистичен, експлозивен. В крайната си форма той е садистичен. Българският национализъм се оказва насочен навътре, имплозивен. В крайната си форма – мазохистичен. Двата образа – европейският и националният – са взаимно обусловени. Ако европейците са големи, силни и богати чичковци, които мислят как да ни мачкат и експлоатират, то ние сме малки, слаби, бедни и зависими. Ако европейците ни притискат, ние остава да се самосъжаляваме и да ругаем.

Трябва да излезем от този омагьосан кръг.

На прага на Европа ние сме длъжни да рационализираме европейския дебат. Затова е необходимо обаче да рационализираме представата за себе си. Изходната точка е съзнанието, че членството в Европа не ни е натрапено от никого, че това е въпрос на наш суверенен избор. Заслужава да се усвои полският опит, който беше споделен у нас от президента Квашневски:

- Обективна, открита и пълна информация за обществото относно положителните и отрицателните измерения и последици от членството в НАТО и ЕС.
- Отърсване от митологеми за ЕС като за панацея, която решава “автоматично” съществуващите икономически и социални проблеми; определяне на членството в ЕС като шанс, но и предизвикателство пред България и българите, които следва да решат множество проблеми и задачи – като държава и като гражданско общество.
- Очертаване на процедурите и механизмите, чието близко и средносрочно въздействие ще се усеща в такива чувствителни сектори като: икономически ръст, безработица, доходи, положение на някои социални слоеве и др.
- Създаване на атмосфера, при която присъединителните преговори се възприемат не като дихотомии: плюс – минус; печалба – загуба; не като противопоставяне на интереси и “наддърпване на въже”, а като политически процес, в който се търси “златното сечение” на най-добрите взаимноизгодни и приемливи решения.
- Обществените стремежи и интереси за пълноправна евроатлантическа интеграция да бъдат споделяни и възприемани от обществото като цяло и от отделния гражданин, а не само като цели на управляващите или водещите преговорите.

На върха на класическата философия един велик диалектик беше поставил въпроса *кой мисли абстрактно*. Широко разпространената представа, че Хегел пише тежко и труднодостъпно за неспециалисти, не е съвсем точна. Водят престъпник на екзекуция. Част от хората в тълпата го осъждат: “Той е убиец!” Други му съчувстват: “Той е човек!” И едните, и другите мислят абстрактно, коментира философът. Да се мисли конкретно, означава да се види един житейски път, една съдба с нейните обстоятелства и възможности.

Нека да се надяваме, че нашата Кръгла маса ще допринесе с нещо да се освободим от капаните на абстрактното мислене.